

Statutul social al femeii și imaginea familiei în societatea românească din prima jumătate a secolului XX

The social status of the woman and the family image in the romanian society from the first half of the 20th century

Ioana Nistor¹

Abstract

The origin of the Romanian feminist movement is considered the revolution of 1848 that proclaimed “the same education for both sexes”, although the Romanian society as a whole was not ready to embrace such a change. WWI forced women to take over the jobs of men and the interwar period represented a favourable momentum for the Romanian feminist movement. The challenge to be won: the right to vote. A freedom that will be obtained with difficulty, but used too rarely. Only in 1946, the Romanian women earned the right to vote.

Key-words: woman, family, feminism, Vasile Goldiș, interwar period.

Introducere

În cursul istoriei, familia a suferit, mai mult ca alte instituții sociale, influențe ale unor diverse fenomene sociale, precum migrația, șomajul, dinamica educației, criminalitatea, violența, crizele economice și politice. Toate aceste influențe au determinat transformări atât în viața familiei, ca unitate, cât și în status-rolul membrilor săi și, mai ales, în status-rolul copiilor. O perspectivă aparte o constituie schimbările în evoluția capitalului familiei – economic, social, uman, cultural, simbolic – schimbări care influențează comportamentul fiecărui membru al familiei și care impun, în anumite circumstanțe, strategii de intervenție la nivelul acestei instituții. Socializarea copiilor, atât în interiorul cât și în exteriorul familiei, aduce în discuție prezența unor agenți perturbatori care determină apariția comportamentelor deviate. În același timp, atașamentul familiei față de un

¹ Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”.

set de modele culturale tradiționale produce o ruptură între evoluția familiei și evoluția societății în ansamblu.

„Fără a-și diminua importanța ca instituție socială, familia nu mai reprezintă o instituție conservatoare, ci una tot mai adaptată transformărilor de la nivelul societății, democratică și deschisă. Familia este tot mai integrată în dinamica societății, tot mai mult condiționată de schimbările economice și sociale, influențând, la rândul ei, evoluția de ansamblu”².

Inițierea mișcării de emancipare a femeii române

În România, originea mișcării feministe a fost considerată revoluția pașoptistă care proclamase „*aceiași învățătură pentru ambele sexe*”, cu toate că societatea românească în ansamblul său nu era pregătită să recepteze o asemenea schimbare.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, „*Reuniunea femeilor din Iași*”, (care din 1894 s-a numit „*Liga femeilor*”), prin vicepreședinta sa, *Cornelia Emilian*, a înființat în 1890 prima școală profesională din țară cu 52 de eleve, absolventele obținând diploma de maestre în lenjerie și croitorie femeiască.

„Tot la Iași s-a înființat la începutul secolului al XX-lea, „*Unirea educatoarelor române*” al cărei scop era, surprinzător, în primul rând național, de a uni româncele de pretutindeni, în cuget și-n simțiri, pregătind astfel o unire mai întâi culturală a românilor de pretutindeni, în timpurile când noi visăm numai la o Românie Mare, și abia apoi unul feminist, de a lucra la înălțarea economică a femeii prin înălțarea ei culturală.... Presa feministă din România este rezultatul inițiativei câtorva militante: Maria Rosetti, Maria Flechtenmacher, Adela Xenopol, apariția primului ziar social, literar și casnic, „*Femeia Română*”, datorându-se Mariei Flechtenmacher. Într-un deceniu de existență, s-a transformat în tribuna feminismului românesc, așa cum îndemna din chiar primul său număr printr-un apel adresat în primul rând bărbaților: „*Din acest moment Femeia Română va fi emblema soțiilor voastre, fiicelor voastre, surorilor voastre... Haideți dar, să nu întârziem de la misiunea noastră. Să nu uităm că avem datorii pe care trebuie să le împlinesc cu amor și sfințenie, mama și Femeia Română*”³.

Primul război mondial obligă femeile să preia din meseriile bărbaților, iar perioada interbelică a reprezentat un avânt prielnic pentru mișcările feministe din România. Bastionul care trebuia câștigat îl

² Raluca Popescu, *Profilul familiei românești contemporane* în *Calitatea Vieții*, XXI, nr. 1-2, 2010, p. 5.

³ Simona Stiger, *Pagini de feminism universal*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2002, pp. 46-47.

reprezenta: dreptul de vot. O libertate ce va fi obținută cu greu, dar folosită prea puțin. „În pragul primului război mondial se constituie – în sfârșit – o societate „Drepturile femeii”, care militează pentru scopuri specifice feministe: emanciparea morală, socială, economică și juridică a femeii, scoțând-o din rândul minorilor și interdicțiilor. În atingerea scopului propus, societatea viza o emancipare reală, extinsă până la egalizarea femeii cu bărbatul pe teren politic ceea ce presupunea și acordarea dreptului de vot.... Abia după mișcările din 1905 și 1917 – ca urmare a participării lor la acțiunile de masă – au obținut drepturi economice și politice”⁴.

În Arad, episcopul Ioan Mețianu a inițiat „Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie”, „un puternic factor întru promovarea cursei celei mai mari a creșterii neamului românesc din aceste părți”, având ca principal scop „crearea unui fond din care se va înființa cu timpul în Arad un institut român confesional gr. or. cu internat pentru educarea fetelor române”. Până în anul 1909, activitatea femeilor s-a redus doar la acțiuni filantropice și de ajutorare a elevelor sărace care învățau la școli superioare românești. „Ne-am întrunit din nou în Reuniune, noi femeile române din Arad și provincie, pentru dragele noastre odoare, fetele române și limba română” – scria ziarul „Tribuna” în februarie 1911. Și acum scopul principal al „Reuniunii...” era construirea unei școli de fete pentru că „de la Orșova la Beiuș școala din Arad este singura școală de fete românească”.

Din comitetul de conducere făceau parte o serie de personalități arădene: Letiția Oncu – președintă; Sever Bocu – secretar; Iustina Șerban – casieră; consilieri: dr. Nicolae Oncu, dr. Iustin Marșieu, dr. C. Iancu, dr. S. Tămășdan; iar membre în comitet erau: Marilena Bocu, Octavia Ciuhandu, Ana Demian, Lucreția Herbay, Adriana Ispravnic, Zina Moga, Iovanca Nemeth, Aurelia Petran, Eugenia Cicio-Pop, Iustina Șerban, Livia Vuia. Între anii 1913-1918 în fruntea „Reuniunii...” din Arad s-a aflat Sofia Beleş, iar din anul Unirii – Eugenia Cicio-Pop. După 1918, femeile din Arad își reduc activitatea la acțiuni caritabile, organizându-se colecte pentru copiii săraci, înființează cantine și cămine școlare.

„Femeia română” este titlul articolului semnat de Vasile Goldiș și care constituie un adevărat elogiu adus femeilor ca parte importantă a mișcării naționale din Transilvania. Chipul mamei este creionat în cuvinte ce exprimă adevăratul respect față de ființa ce dă naștere, chiar dacă este „slabă și istovită de griji și munca cea grea a casei sărace”, însă iubirea de mamă și educația insuflată fac ca „graiul tău dulce românesc și învățăturile

⁴ *Ibidem*, pp. 50-52.

tale de omenie și dragul nostru tricolor” să rămână pe vecie întipărite în sufletul omului politic arădean și să constituie „averea cea mai prețioasă a sufletului meu”. Vasile Goldiș înțelege și recunoaște că „în ciuda primejdiilor ce ni le arată dușmanul”, cea care a susținut sufletul românesc și a insuflat ideea libertății depline în mentalul românesc a fost femeia, „hrană nădejdlor noastre”, care prin iubirea de mamă își va îmbărbăta și susține propriile sale vlăstare dornice de libertate. Femeia română este percepută ca o martiră, având „sfânta chemare să ne crești luptători”, să își îmbărbăteze copii în fața „durerii de neam”, să îi transforme în adevărați luptători pentru țară și neam, „cu hotărârea bărbătească de a învinge ori a muri”.

Marele cărturar arădean regăsește în sufletul femeii române „înfricoșata tărie” de a sta mândră în fața copiilor ce pleacă la luptă, în „dulcea noastră limbă românească” ce reprezintă „cea mai scumpă moștenire”, alături de „rugăciunea mântuirii noastre din robia neagră în care suferim”, îndemnând ca femeia română să fie mai bărbată decât bărbații deoarece „este neseacă puterea de viață a acestui neam de viță aleasă din lume”, alături de mândria de a fi român.

În perioada interbelică s-a manifestat cel mai abrupt salt de la statutul de femeie de casă la cel de doamnă de societate. Emancipată, interesată de modă, farduri și politici, dar ușor incomodată de sarcinile din gospodărie, așa arăta portretul femeii în presa interbelică din România. Aceste privilegii aduc odată cu emanciparea părul scurt, pantalonii, posibilitatea de a face sport alături de bărbați sau de a se plimba cu bicicleta. Pe atunci, toate ziarele și revistele țineau cronică acestor schimbări. „Femeile, la rândul-ne, să nu uite că rolul lor principal și covârșitor rămâne tot acela de stăpână a căminului, de îndrumătoare a copiilor, care vor forma generația nouă a acelora ce trebuie să poarte înaintea făclia progresului în domeniul științific, dar și în cel moral, mai ales în cel moral“, scria, la 4 ianuarie 1930, în ziarul „Universul“, Aura Sachelarie, nepoata lui Nicolae Rădescu, ultimul prim-ministru liber al României antedecembriste. Așa arătau primii pași sfioși ai femeii către modernitate, recunoaște chiar autoarea articolului „Energia femeilor“, întrebându-se: „Este femeia o ființă plâpândă, care nu poate face eforturi de energie? Ca să se poată răspunde, să ne gândim la țărâna noastră, care muncește alături de bărbat“. Același ziar „Universul“ descria și ședințele cercurilor de femei conduse de *Alexandrina Cantacuzino*, soția fostului premier conservator Grigore Cantacuzino și, poate, cea mai înflăcărată feminista a vremii. În discursurile sale, aceasta critica fără urmă de îngăduință „femeia păpușă, femeia obiect de plăcere și

de lux, femeia parazită, infantilă“. Deși adeptă a emancipării feminine, Alexandrina Cantacuzino înțelegea că familia este, totuși, pe primul plan: „*Credeți că omogenitatea familiei va fi mai bine asigurată când soția va intra într-un partid, iar soțul într-altul? Femeile să fie întâi de toate mame!*“⁵.

Presa feminină cunoaște o popularitate tot mai mare, iar dacă până atunci discursurile despre aspectul feminin erau discutate între femei sau descrise în creația poezilor și a romancierilor, această epocă marchează o schimbare de cotitură în istoria presei feminine. Pe lângă imaginea femeii emancipate, care era conștientă de noul său rol în societate, presa interbelică aducea și articole dedicate femeii pure, delicate, gingașe, preocupată de gastronomie și de decorațiuni interioare, de artă, de a stăpâni codul bunelor maniere.

Moda feminină a devenit complicată, în timp ce doamnele trecute de o anumită vârstă au rămas la moda anilor antebelici (cu multiple accesorii, dantele și funde), tinerele adoptă linia vestimentară occidentală, în special moda franceză. Se impune îmbrăcămintea „de comandă”, realizată de nou-înființate case de modă, cu rochii scurte („moda trei-sferturi sau chiar până la genunchi”, cu talie căzută, materiale fluide, subțiri și chiar transparente), cu pălării simple, de mici dimensiuni, cu coafură „à la garcon”, renunțând la lenjeria intimă cu picior și apărând slipul din mătase și culorii vii. Pantofii aveau toc de 4-5 cm, cu accesorii și aplicații diverse. Toate aceste transformări ale modei feminine determină însă și reacții negative, unii bărbați exprimându-și nostalgia după moda antebelică, după femeia aristocrată, rafinată, ce își ascundea trupul după o îmbrăcămintă bogată. Femeile din mahala și servitoarele nu erau preocupate de modă, afișând totuși o ținută mai îngrijită cu prilejul diferitelor acțiuni sociale, cu rochii în imprimeuri florale, pantofi din piele și batic de cașmir pe cap⁶.

O situație specială o reprezenta femeia din mediul rural, pe care o serie de factori în special părinții, care nu vedeau un folos real imediat și refuzau să-i trimită fiicele la școală, marșând pe ideea că fetele nu trebuie crescute la fel cu băieții pentru că ele au alt destin în viață, fără acces la învățătură. În acest sens, gazetele feministe iau atitudine publicând articole de genul „*Femeia de la țară*” sau „*Cooperativele satești feminine*”. Pe de altă parte, congresele feministe vor adopta moțiuni pentru îndrumarea

⁵ <http://www.worldwideromania.com/2014/03/08/portretul-femeii-in-presa-interbelica-ciorapii-acopar-picioarele-lipsite-de-baie/>

⁶ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999, p. 80.

femeilor sătence, accentuând pe o mai mare dezvoltare cursurilor complementare și organizarea pe baze practice.

Primul război mondial obligă femeile să preia din meseriile bărbaților, iar perioada interbelică a reprezentat un avânt prielnic pentru mișcările feministe din România. Bastionul care trebuia câștigat îl reprezenta: dreptul de vot. O libertate ce va fi obținută cu greu, dar folosită prea puțin. Abia în 1946, femeile din România își câștigă acest drept.

Familia românească interbelică

Întemeierea unei familii începea odată cu căsătoria, iar românii erau familiști convinși, familia continuând să reprezinte „mediul existenței cotidiene a românilor, indiferent de originea etnică”⁷. Căsătoria se încheia, de regulă, în cadrul aceluiași grup social, definit prin avere (dotă sau zestre), statut moral, studii. Însă în cadrul rural românesc și în cartierele sărace ale orașelor putem identifica și *concubinajul* ca etapă tranzitorie a ciclului vieții familiale, principala explicație fiind „sărăcia (în familiile înstărite, concubinajul este mai rar și este încriminat), asociată condițiilor canonice și financiare impuse de biserică, costurilor pe care le implică divorțul și costurilor pe care le impune ceremonia tradițională”⁸.

Deși am putea crede că în perioada interbelică se „purtau” căsătoriile aranjate, lucrurile nu stăteau întocmai în acest fel. Chiar dacă uneori părinții vorbeau între ei pentru a își căsători copiii, nunta avea loc doar dacă aceștia erau de acord cu planul părinților.

„De regulă, fetele de la țară se căsătoreau la 14-15 ani; aceiași obicei era și în mahalalele orașelor. În familiile burgheze, fetele se căsătoreau după terminarea pensionului (17-18 ani) sau a facultății (21-22 ani). Băieții de la țară se căsătoreau, de regulă, înainte de a pleca să-și satisfacă stagiul militar (21 ani), astfel că la „liberare” aveau deja 1-2 copii. Mai întâi se întâlneau părinții, care stabileau zestrea pentru viitorii soți apoi urma logodna, care dura 1-2 luni. Dacă acordul era deplin, tinerii se cununau civil, apoi religios. Nunta era un adevărat spectacol. La țară și în mahalaua orașelor, aceasta dura trei zile, în timp ce în „lumea bună” se încheia într-o singură zi. Darul de nuntă îi ajuta pe tinerii căsătoriți în viața de familie. La țară darul consta înainte de toate în pământ, dar și în cereale (grâu, porumb), vite (cai, viței, oi), păsări (găini, rațe) etc. Mireasa venea cu „lada de zestre”, unde avea plapumă, perine, cuverturi etc. De regulă, mirele avea casa „ridicată”, pe

⁷ Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Editura RAO, 2001, p. 279.

⁸ Elisabeta Stănciulescu, *Sociologia educației familiale*, vol. II, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 109.

care urma să o termine împreună cu tânăra soție; ei erau ajutați de rudele apropiate și de vecini. La oraș, darul de nuntă consta în bani, mobilier, veselă, obiecte de artă. Pe măsură ce feciorii creșteau și le venea vremea căsătoriei, ei plecau din casa părintească; pe cel proaspăt căsătorit, tatăl îl înzestra cu un lot de pământ și, împreună cu ceilalți membri ai familiei, îl ajuta să-și construiască o casă nouă. În casa bătrânească rămânea cel mai mic dintre feciori, care o moșteneau, cu obligația de a-i întreține pe bătrâni până la moarte și de a le face apoi slujbele bisericesti și pomenile, potrivit tradiției din localitatea respectivă”⁹.

Copiii de la țară creșteau „singuri”, neexistând o preocupare specială pentru educația lor. În timpul muncilor agricole, copilul mai mic de un an era luat pe câmp, unde mama îi hrănea de trei-patru ori pe zi. Cei de 2-5 ani erau lăsați acasă, în grija fraților sau surorilor mai mari. În oraș, femeile de bună condiție nășteau la spital, sub supravegherea medicului, iar cele din mahalale erau asistate de moașe improvizate.

La sate, viața curgea relativ simplu, după calendarul muncilor agricole. În zilele de sărbătoare, soțul și soția mergeau la biserică. La întoarcerea acasă, bărbatul rămânea la cârciumă, pentru a sta de vorbă cu oamenii din sat, iar femeia se ducea acasă pentru a avea grijă de gospodărie. În familie exista o „diviziune a muncii”; bărbatul se ocupa de treburile din curte (îngrijirea vitelor, tăiatul lemnului, diverse reparații), iar femeia de cele din interior (bucătărie, spălatul rufelor, tors, împletit, țesut etc.). Vara, în zonele agricole, toți cei valizi (inclusiv copiii de 6-7 ani) mergeau la muncă pe ogor, de unde se întorceau pe înserate”¹⁰.

Învățământul rural, în care promotorii reformei agrare își pusese mari speranțe de schimbare, a avut un impact mai mic decât cel așteptat. Deși numărul știutorilor de carte a crescut constant de la începutul secolului al XX-lea, în 1930, 48,5 % din populația rurală având vârsta de peste șapte ani era încă analfabetă. Cel mai larg grup îl constituiau femeile, care reprezentau 61 % din totalul analfabeților de la sate, situație ce se datora, cel puțin în parte, ideii persistente că fetele nu aveau nevoie de școală. Școala primară juca astfel un rol cheie în deschiderea satului spre lumea exterioară, dar, din numeroase cauze, ea n-a reușit să-și îndeplinească rostul cum trebuia. Deși învățământul primar era obligatoriu și gratuit pentru toți copiii între 7 - 14 ani, mulți dintre aceștia nici nu erau înscriși, iar alții, în număr mare, nu frecventau cursurile din diverse motive.

⁹ *Istoria Românilor*, coordonator: Ioan Scurtu, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 155-156.

¹⁰ *Ibidem*, p. 157.

„În oraș, viața de familie era mai diversificată. În „familiile bune” soțul pleca la serviciu, de unde se întorcea pe la orele 15-16, pentru a lua masa împreună cu familia. Doamna se scula mai târziu (pe la 9,30-10) și, după ce servea ceaiul, făcea o plimbare prin oraș (cel mai adesea pe la magazinele de modă). Copiii mici erau crescuți de doică, iar cei mari de „nemțoaică”, al cărei rol era, pe lângă cel de a le face educație, și acela de a-i învăța o limbă străină. În familiile de muncitori, de regulă, numai soțul avea serviciu, în timp ce soția se ocupa de gospodărie și de copii.

Divorțurile au crescut, comparativ cu perioada antebelică. În anul 1936, s-au înregistrat 176 790 divorțuri, dintre care 141 067 în mediul rural și 35 723 în cel urban. Circa 70% dintre divorțuri se înregistrau în primii cinci ani de căsătorie, când soții ajungeau la concluzia că nu puteau alcătui o familie temeinică. Existența copiilor contribuia la sudarea relațiilor dintre soț și soție, orizontul vieții lor căpătând noi dimensiuni”¹¹.

În România, familia a fost, este și va fi o instituție sacră, în care își găsesc adăpost și fericire părinții și copii, un refugiu din fața singurătății și un spațiu al perpetuării valorilor, al transmiterii lor din generație în generație.

Bibliografie

1. Stănciulescu, Elisabeta, *Sociologia educației familiale*, vol. II, Iași, Editura Polirom, 1998.
2. Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999.
3. Scurtu, Ioan, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Editura RAO, 2001.
4. *Istoria Românilor*, coordonator: Ioan Scurtu, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003.
5. Popescu, Raluca, *Profilul familiei românești contemporane în Calitatea Vieții*, XXI, nr. 1-2, 2010, p. 5.
6. Stiger, Simona, *Pagini de feminism universal*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2002.
7. <http://www.worldwideromania.com/2014/03/08/portretul-femeii-in-presa-interbelica-ciorapii-acopar-picioarele-lipsite-de-baie/>

¹¹ *Ibidem*, pp. 157-158.